

Boda Miklós

## Jubileumtól jubileumig

### Pécs középkori egyeteme az elmúlt fél évszázad írásainak tükrében

Mintegy fél évtizeddel ezelőtt a következő gondolatokkal vezettem be a Pécsi Egyetemi Könyvtár 200 éves jubileumára emlékező írásomat:

*„Az 1960-as évek utolsó negyedében tudományos indíttatású jubileumi időszak vette kezdetét Pécs városában. Egy évtizeddel az 1956-os forradalom leverése után már megengedhette magának a politika, hogy némileg a háttérbe vonuljon, és teret engedjen a tudománynak, a több évszázadra visszatekintő történeti témáknak is, miután az átlagosnál messzebbre látó politikusok felismerték, hogy a történettudomány nem azonos a munkásmozgalom történetének sok esetben idézőjelbe tehető kutatásával.”<sup>1</sup>*

Ezen időszak első állomását a középkori pécsi egyetem alapításának 600. évfordulójához kapcsolódó jubileumi ünnepek jelentették 1967-ben. A sorozat 1972-ben a Janus Pannonius-megemlékezésekkel folytatódott a költő-főpap halálának 500. évfordulója alkalmából, majd 1974-ben zárult a Pécsi Egyetemi Könyvtár alapításának 200. évfordulójával.

Most 2017 áll a naptárban, s ez azt jelenti, hogy a Pécsi Tudományegyetem – és a hazai felsőoktatás – újabb kerek évfordulót, újabb jubileumot ünnepelhet ebben az évben, a középkori pécsi egyetem, a *studium generale Quinqueecclesiense* alapításának 650. jubileumát. Minthogy kereken fél évszázad telt el *jubileumtól jubileumig*, s ennek során mondhatni virágkorát élte az egyetemtörténeti és az ezzel valamiképpen összefüggő irodalom, így jelen írás keretében csupán útjelző válogatásra szorítkozhatunk.

A példamutató előzmények közül mindenképpen emlékeztetnünk kell (vitéz) Szabó Pál, az Erzsébet Tudományegyetem munkatársa retrospektív, a kezdetektől 1931-ig terjedő egyetemtörténeti bibliográfiájára, mely a Fitz József könyvtárigazgató által elindított kiadványsorozat keretében jelent meg 1933-ban.<sup>2</sup> A továbbiakban, ha lett is volna vállalkozó a középkori egyetemre vonatkozó irodalom kurrens, illetve visszatekintő bibliográfiai feldolgozására, az erre érdemes írások száma, mindenekelőtt a jelenkori problémák sokasodása, a háborús évek, a bölcsészkar „távozása”, majd a „fordulat évét” követő kedvezőtlen politikai széljárás következtében igencsak megcsappant.

Mindazonáltal a „Szabó Pál utáni” (avagy a 600 éves jubileum előtti) időszakból is kiemelhetők olyan, egyetemtörténeti szempontból fontos írások, mint a Pécsről indult Kardos Tibor alapművei a magyarországi humanizmusról, jóllehet a kitűnő szerző humanizmus-értelmezése egynémely, a pécsi egyetemalapítást is érintő kérdésben vitathatónak bizonyult a későbbiekben.<sup>3</sup> Egyébként Kardos kisebb közleményei is jelentősek. Csak

1 BODA 2011. 61.

2 SZABÓ 1933a; SZABÓ 1933b.

3 KARDOS 1936; KARDOS 1939; KARDOS 1955.

egyetlen példa 1936-ból: rövid írásában Lajos királyunk udvari orvosának budai születésű fia, Giovanni da Ravenna emlékiratának magyar vonatkozásaira hívta fel a figyelmet. Egyebek között arra, hogy az olasz szerző anekdotikus elbeszélése szerint Petrarca, Lajos király küldötte, a pécsi püspök útján a következőket üzentte a „feladónak”: „*Mondd meg a királynak, hogy végtelenül sok agarának számát némileg csökkentse és ezen a pénzen valamivel élénkebb szellemű, műveltebb és ékesszólóbb levelezőről gondoskodjék.*”<sup>4</sup> Ez, ha úgy akarjuk, egyetemalapításra való felhívásnak is tekinthető.

Jóllehet csak közvetve foglalkozik a pécsi egyetemalapítással, korántsem érdektelen Barta István tanulmánya, melyet *Középkorvégi szellemi művelődésünk és a külföldi egyetemek* címmel a *Regnum* közölt 1937-ben.<sup>5</sup> Négy évvel később, 1941-ben jelent meg első ízben a *Nagy Lajos kora*, Dercsényi Dezsőnek, a pécsi *studium generale* kapcsán is sokat idézett monográfiája.<sup>6</sup> Ugyancsak 1941-ben került be a tudományos köztudatba – Gosztonyi Gyulának, illetve a *Sorsunk* közlésének köszönhetően – *Pécs legrégebbi hiteles ábrázolása*, melyet tulajdonképpen már évekkel korábban felfedezett a bécsi Hofkammer levéltárában az egri vár kutatójaként ismert Pataki Vidor.<sup>7</sup> Valószínű, hogy ez a közlés inspirálta Vörös Márton levéltáros *A Scitovszky-téri romok kérdése* című írását a városi múzeum 1941. évi értesítőjében, mely – meglehet – alapját képezte a középkori egyetem helyével kapcsolatos, évek múltán is visszaköszönő feltételezéseinek.<sup>8</sup> Dercsényi Dezső, Pogány Frigyes és Szentkirályi Zoltán társszerzők az 1956-ban megjelent *Pécs* monográfiában utalnak ugyan Vörös Márton írására, de a maguk részéről – Evlia Cselebi leírására hivatkozva – a belső várat tartották a középkori egyetem lehetséges színhelyének.<sup>9</sup>

## „Jubileum 600”. Előzmények, események, értékelések

A középkori pécsi egyetem alapításának 600. évfordulója kapcsán többeket foglalkoztatott a kérdés: vajon felmerültek az utódok emlékezetében az 1367-es események, amikor az alapítás egy-egy centenáriuma elérkezett? A jubileum küszöbén Petrovich Ede a következőképpen igyekezett megválaszolni ezt a kérdést *A középkori pécsi egyetem megszűnése* című munkájában:

„Az első centenárium sem szaladt el nyom nélkül, mert alapos a gyanú, hogy Janus Pannonius pécsi püspök azért vállalta 1465-ben Mátyás király megbízásából a pozsonyi egyetem szorgalmazását, hogy a pécsi egyetem emlékét fölélessze. (...) A második századfordulót elmosták a török uralom hozta könnyek. A háromszázadik évfordulót egy török világotató elevenítette föl, aki bizonyára helyi hagyomány hatása alatt 1664-ben írta sorait (...) az isteni Eflatumnak a belső várban lévő régi tudományos főiskolájáról. (...) Mikor a török uralom után elérkezett a negyedik századforduló, Klimó György pécsi püspök nem elégedett meg az egyszerű emlékezéssel, hanem arra törekedett, hogy a régi egyetemet újra életre keltse. Véle-

4 KARDOS 1936. 293.

5 BARTA 1937.

6 DERCSÉNYI 1941. A középkori egyetemről: 74–82.

7 PATAKI–GOSZTONYI 1941.

8 VÖRÖS 1941; VÖRÖS 1992. Lásd még az *Új Dunántúli Napló* 1991. augusztus 13-i számában megjelent írását: *Hol állt a középkori egyetem?*

9 DERCSÉNYI–POGÁNY 1956. 244. 49. sz.

*ményünk szerint Klimó éppen azért küldte Rómába Koller Józsefet, hogy elsősorban az egyetemre vonatkozó adatokat kutassa föl. (...) Az ötödik jubileum évében, 1867-ben a politikai élet más irányba terelte a közfigyelmet. De Pécs akkor is emlékezett. Az újonnan alakult jogakadémia ifjusága ünnepi gyűlésen hódolt az ösök emlékének.”<sup>10</sup>*

A „Jubileum 600” megünneplésének gondolata és módja már az 1960-as évek derekán felvetődött az akkor már (és még) egykarú pécsi egyetem első embere, Bihari Ottó dékán (a kezdeményező), és az ő „hivatalába” lépő Csizmadia Andor jogtörténész (a megvalósító) jóvoltából. Csizmadia 1965-ben tette közzé *A pécsi egyetem a középkorban* című, mondhatni programadó írását,<sup>11</sup> mely németül és franciául is megjelent.<sup>12</sup> (Az angol nyelvű változat 1967 elején került ki a sajtó alól.<sup>13</sup>) Felhívását követően a hazai kutatók közül Petrovich Ede állt „csatasorba” elsőként a fentebb már idézett, utóbb három másik, ugyancsak a jubileum küszöbén megjelent tanulmánnyal. Ezek közül *A középkori pécsi egyetemmel kapcsolatos szentbeszédék kora* 1966-ban,<sup>14</sup> *A középkori pécsi egyetem tanárai* 1967-ben,<sup>15</sup> az *Adatok a középkori pécsi egyetem történetéhez* ugyancsak 1967-ben jelent meg.<sup>16</sup> Babics András, a Dunántúli Tudományos Intézet igazgatója is gyorsan reagált a „megszólításra” *A középkori pécsi egyetem alapításának 600. évfordulójára* című írásával.<sup>17</sup>

Azt, hogy a külföldi érdeklődés sem hiányzott, a Csizmadia Andor által szerkesztett *Jubileumi tanulmányok* első, egyetemtörténeti kötete bizonyítja. Ez ugyan csak 1967-ben került ki a sajtó alól, de – mint az előszó keltezéséből kitűnik – már 1966-ban elkészült.<sup>18</sup> Két rangos külföldi szerző is szerepelt a kötetben: Adam Vetulani Krakkóból *A pécsi egyetem, valamint a krakkói és a bécsi testvéregyetemek alapításának körülményei* címmel, a prágai František Kavka pedig *A prágai Károly egyetem, a pécsi egyetem és Délmagyarország a XV. század elején* címmel publikálta tanulmányát. A magyar szerzők közül Mezey László a pécsi egyetemalapítást motiváló európai és hazai előzményekkel foglalkozott, Fügedi Erik Alsáni Bálinttal, a pécsi egyetem második kancellárjával, Csizmadia Andor pedig Galvano di Bologna pécsi működésével, Kardos Tibor és Petrovich Ede a Münchenben felfedezett „egyetemi beszédék” kérdőjeleivel, Bónis György Magyi János formuláskönyvével, Lengyel Alfréd pedig a Pécsi Királyi Akadémia történetével. A *Jubileumi tanulmányok* Pap Tibor által szerkesztett 2. kötete, az Állam és Jogtudományi Kar oktatóinak „jelenkori” kutatásait reprezentáló írásokkal, ugyancsak a jubileum évében látott napvilágot.<sup>19</sup>

Adam Vetulani, mint Csizmadia is utal erre programadó írásában, jelen volt és hozzá is szólt a pécsi egyetemalapítás kérdéséhez a Nemzetközi Egyetemtörténeti Bizottság 1964. májusi tudományos tanácskozásán, melyet Krakkóban rendeztek, az ottani egyetem alapításának 600 éves jubileuma alkalmából. Kovács Endre szlavista irodalomtörténész is

---

10 PETROVICH 1967a. 167.

11 CSIZMADIA 1965a.

12 CSIZMADIA 1965b; CSIZMADIA 1965c.

13 CSIZMADIA 1967a.

14 PETROVICH 1966.

15 PETROVICH 1967b.

16 PETROVICH 1967c.

17 BABICS 1967.

18 CSIZMADIA 1967b.

19 Lásd CSIZMADIA 1967b.

szerepelt a rendezvényen, előadása *Die Gründung der Universität Pécs und ihre Bedeutung für die ungarische Kultur* címmel három év múltán jelent meg Genfben, a krakkói eseményeket összefoglaló kiadványban.<sup>20</sup> Jelen volt Krakkóban Klaniczay Tibor is, aki ezt követően kénytelen volt megállapítani, hogy a művelődéstörténeti kérdéseket „jó ideig mostohán kezelte” történettudományunk. Mindez szerinte oda vezetett – vélte –, hogy a krakkói symposion résztvevőinek szinte az volt a benyomása, „hogy a külföldi tudósokat a pécsi, óbudai, pozsonyi egyetemek ügye jobban is érdekli, mint hazai tudományunkat.”<sup>21</sup> Erre hivatkozva írja Csizmadia: „Ez a negatívum rá kell, döbentsen bennünket kötelességünkre; a közelgő pécsi jubileum e munkát állítsa előtérbe.”<sup>22</sup>

A jubileumi előkészületek már 1966 elején megkezdődtek, de az előkészítés folyamata 1967 derekán fordult élesbe. A sajtó is ekkor „harapott rá” igazából a témára. A Baranya megyei képviselőcsoport június 26-án foglalkozott a jubileummal; ennek során Papp Imre, Pécs város Tanácsa Végrehajtó Bizottságának (VB) elnökhelyettese tájékoztatta a képviselőket az előkészületek állásáról. Horváth Lajos VB-elnök vezetésével városi operatív bizottság is alakult különböző albizottságokkal, majd országos szervező bizottságot hoztak létre Polinszky Károly művelődési miniszterhelyettes elnökletével. Az eredeti elképzeléstől eltérően nem szeptember eleji, hanem egy hónappal későbbi időpontban (október 9–14.) állapodtak meg a szervezők, tekintettel a tanárok és a hallgatók szeptemberi leterheltségére. A programtervezettel az MSZMP Központi Bizottsága is foglalkozott, és megállapította, hogy az évforduló országos jelentőségű esemény, mivel 1367 a magyar felsőoktatás kezdete is egyúttal.<sup>23</sup>

Ez utóbbi szempont, miszerint a *Jubileum 600* egyben a magyar felsőoktatás kezdetének ünneplése is, mindvégig nagy hangsúlyt kapott, leginkább persze a protokolláris jellegű események, illetve rendezvények alkalmával. Hogy mást ne mondjunk, Ajtai Miklós, a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány elnökhelyettese 1967. október 9-én, a Pécsi Nemzeti Színházban tartott díszünnepségen elmondott beszédében feltette a kérdést: „Mi ennek az ünnepnek a tartalma?” S meg is adta a választ: „Visszapillantunk a múltba, de a történelmi visszapillantás mégis a mát idézi, – a lényeg, amire visszatérünk az, hogy mi van ma, hogy áll ma a felsőoktatás és hogyan haladunk tovább.” Ugyanakkor „megértőnek” mutatkozott, amikor így fogalmazott: „Érdemes azonban a messze múltról szólva megemlíteni azt a ténytet, hogy az oktatás és a felsőoktatás intézményei minden osztálykorlátukkal, egyházi befolyásoltságukkal együtt a megszilárduló államiság tényezői voltak, a hazai értelmiség és szaktudás kialakulásának fórumai voltak.”<sup>24</sup> (Tekintettel a küszöbön álló *Jubileum 650*-re, érdemes megjegyezni: korántsem járunk tévúton, ha ma is úgy tartjuk, hogy 1367, a középkori pécsi egyetem alapításának éve, a hazai felsőoktatás kezdetét is szimbolizálja egyúttal, hisz ma már nem lehet célunk az egykori – egyházi és királyi – alapítók érdemeinek „elkenése”.)

A *Jubileum 600*-ra visszatérve: kitűnik az egykori sajtóból, hogy az ünnepeket jelenlétükkel megtisztelő külföldi küldöttek esetenként igencsak a maguk szájíze szerint adtak hangot elismerésüknek. Az Ukrán Szocialista Szovjet Köztársaságból érkezők egyike

20 KOVÁCS 1967.

21 KLANICZAY 1964. 412.

22 CSIZMADIA 1965a. 3.

23 Hatszáz éves jubileum. *Dunántúli Napló*, 1967. június 27. 3.

24 AJTAI 1967. 705., 707.

szerint például igen szerencsés volt időben közel hozni egymáshoz a pécsi egyetem és a Nagy Októberi Szocialista Forradalom jubileumát, mert érezhető, hogy „a 600 éves jubileum is a forradalom 50. évfordulójának ünnepségeit gazdagítja.”<sup>25</sup> Meglehet, hogy csak a számára kötelező „leckét” mondta fel a pódiumon, miként a hazai díszvendégek közül is néhányan, mert egyébként általánosnak mondható elismerés övezte a programot, mely gazdag volt tudományos, irodalmi, képzőművészeti és zenei eseményekben.

Az ünnepléshez a legkülönbözőbb „tényezők” (hivatalok, intézmények, szervezetek, vállalatok, egyének) igyekeztek hozzátenni valamit a maguk módján. A Magyar Posta jubileumi emlékbélyeget hozott forgalomba az ünnepségek első napján, mondhatni természetesen, az egyik kereskedelmi vállalat viszont speciális „parföm-szappant” készítettett *Universitas 1367 Quinqueecclesiensis* felirattal, s ezzel bizonyára sikerült meglepnie a vásárlókat.<sup>26</sup> Értelemszerűen a helyi felsőoktatási intézmények, közgyűjtemények, művészeti és művelődési intézmények hozzájárulása volt a legjelentősebb, amint ezt a jubileumi ünnepségek – helyi sajtóban is közzétett – műsora tanúsítja.<sup>27</sup> Érdemi hozzájárulásnak tekinthető Petrovich Ede – az érdeklődő közönség igényes „ráhangolása” szempontjából is fontos – írása, melyet *A középkori pécsi egyetem* címmel, hat részben tett közzé a *Dunántúli Napló* az ünnepi eseményeket megelőző héten.<sup>28</sup> Az új (a mai 400 ágyas) klinika előcsarnokában rendezett egyetemtörténeti kiállítást pedig a régész Bándi Gábor mutatta be előzetesen, ugyancsak a helyi lapban.<sup>29</sup>

A jubileumi rendezvények minden fontos mozzanatára visszatekintő összefoglalás az Állam- és Jogtudományi Kar tanárának, Ádám Antalnak köszönhető. Idevonatkozó írását az *Állam és Igazgatás* közölte, *A 600 éves magyar felsőoktatás jubileumi ünnepségei Pécsen* címmel:

„[A] magyar művelődéstörténet jubileumára ünnepi külsőt öltött a város. Hatalmas feliratok több nyelven üdvözölték az ünnepségre érkezőket. Az ország 92 felsőoktatási intézményének, a hazai és külföldi tudományos és közélet közel félezer képviselőjének jelenlétében nyitotta meg dr. Polinszky Károly művelődési miniszter-helyettes október 9-én délelőtt 10 órakor a Pécsi Nemzeti Színházban az egyhetes jubileumi ünnepségek eseménysorozatát. Üdvözölte az ünnepség vendégeit, közöttük az 50 tagú díszelnökség sorában helyet foglaló Losonczi Pált, a Népköztársaság Elnöki Tanácsa elnökét.”<sup>30</sup>

A további felsorolásból megtudjuk azt is, hogy 25 európai egyetem és négy testvérváros (Lahti, Lvov, Ostrava és Eszék) küldöttei voltak jelen a díszünnepségen. Természetesen a *Dunántúli Napló* tudósítója is beszámolt az eseményről, kezdve a díszvendégek „teljeségre törekvő” felsorolásával.<sup>31</sup>

A jubileumra időzített tudományos konferenciák közül az *egyetemtörténeti* kapcsolódott a legközvetlenebbül az évfordulóhoz. Ezt 1967. október 12-én tartották a TIT

25 „Az ünnep jelentősége túlnő a város keretein”. *Dunántúli Napló*, 1967. október 13. 3.

26 Jubileumi emlékkiállítás. *Dunántúli Napló*, 1967. október 7. 5; *Universitas 1367 Quinqueecclesiensis. Dunántúli Napló*, 1967. október 4. 5.

27 A jubileumi ünnepségek műsora. *Dunántúli Napló*, 1967. október 8. 12.

28 PETROVICH 1967d.

29 BÁNDI GÁBOR: Kiállítás a pécsi egyetemek történetéből. *Dunántúli Napló*, 1967. október 1. 12.

30 ÁDÁM 1967. 1129.

31 Megkezdődtek a magyar felsőoktatás 600 éves jubileumi ünnepségei. *Dunántúli Napló*, 1967. október 10. 1.

Bartók Béla Klubjában, s ugyanúgy Csizmadia Andor dékán volt a mozgatója, mint a jubileumot előkészítő tudományos munkának. A konferencia anyagát tartalmazó kötet is Csizmadia szerkesztésében jelent meg a következő évben, *A 600 éves jogi felsőoktatás történetéből, 1367–1967* címmel.<sup>32</sup> Kitűnik a tartalomjegyzékből is, hogy a pécsi egyetemalapítást viszonylag közelebről érintő kérdésekkel a következő előadók, illetve előadásaik foglalkoztak: Bónis György (*A Capella regia és a pécsi egyetemalapítás*), Horváth Pál (*Jubiláló egyetemeink történetéhez*), Mezey László (*Ország egyetem nélkül...*), Petrovich Ede (*A középkori egyetemre vonatkozó források*), Karol Rebro (*Johannes Gattus az Academia Istropolitana professzora*), Adam Vetulani (*Vizsgálatok az egyetemi jogi oktatás köréből*) és Székely György (*A pécsi és óbudai egyetemalapítások helye a közép-európai egyetemalapítási hullámokban*). Székely György előadásának bővített és gazdagon jegyzetelt változata a Janus Pannonius Múzeum Évkönyvében is megjelent.<sup>33</sup>

1968-ban, *Az egyetemi oktatás Magyarországon a pécsi egyetem alapítása után a XIV–XV. században* címmel megjelent írásában Csizmadia Andor számba vette a jubileum során felmerült, esetenként további kutatást igénylő kérdéseket.<sup>34</sup> (Három év múltán, 1971-ben, terjedelmesebb összefoglalást, illetve értékelést tett közzé, megtoldva a „jubileumi irodalom” bibliográfiájával.<sup>35</sup>) Külső szemlélőként lényegében ezt tette Kovács Endre is a *Századok* 1969-es évfolyamában, a *Jubileumi tanulmányok* (1967) első, egyetemtörténeti kötetének ismertetése kapcsán: „A mostani jubileumhoz kapcsolódó kutatás végre előbbre lépett, méghozzá mind a részletek, mind a kérdés nagy összefüggéseinek vizsgálatában” – írja, ugyanakkor megállapítja azt is, hogy az évforduló „nem hozott elő a levéltárak mélyeiből forrásértékű iratokat; ami hiteleset az egyetem alapításáról elmondhatunk, az lényegében nem lép túl a már ismert anyagokon.”<sup>36</sup> Később Kovács egy, a korábbinál részletesebb és terjedelmesebb írásban visszatért a témához, mely 1972-ben megjelent gyűjteményes kötetében olvasható.<sup>37</sup> Megjegyzendő, hogy a jubileum tudományos hozadékát olyan (csakis fizikai értelemben vett) külső szerzők is elemezték, illetve értékelték, mint az Egyesült Államokban élő (pécsi születésű) Gabriel Asztrik 1969-ben, vagy Klaniczay Tibor akadémikus 1974-ben.<sup>38</sup>

Érdeemes megjegyezni, hogy miként Kovács Endre, Petrovich Ede is fontosnak tartotta a pécsi egyetemre vonatkozó új adatok föl kutatását a számba jöhető külföldi gyűjteményekben. Ő maga Bécsben és Rómában folytatott kutatásokat, amint ezt a jubileumi ünnepeket követően megjelent publikációi tanúsítják.<sup>39</sup> Ugyanakkor ő volt az is, aki a *Baranyai Helytörténetírás* 1968. évi kötetében közölte, *Az egyetemalapító Vilmos pécsi püspök és Janus Pannonius sírhelye* című tanulmányával mondhatni a hely szellemét is felidézte.<sup>40</sup> Tárgyválasztásával képletesen szólva rámutatott a helytörténeti, a régészeti (és még sorolhatnánk) kutatások egyetemtörténeti jelentőségére, melyek kissé háttérbe szorultak

32 CSIZMADIA 1968a.

33 SZÉKELY 1968.

34 CSIZMADIA 1968b.

35 CSIZMADIA 1971.

36 KOVÁCS 1969. 801.

37 KOVÁCS 1972.

38 GÁBRIEL 1969; KLANICZAY 1974.

39 PETROVICH 1968a; PETROVICH 1970.

40 PETROVICH 1968b.

a jubileum tudományos programjában. Eltekintve talán a már említett, az új klinika előcsarnokában rendezett egyetemtörténeti kiállítástól.<sup>41</sup>

## Ásott és írott egyetemtörténet az ezredfordulóig

Tulajdonképpen Janus Pannonius halálának 1972-ben esedékes nagy évfordulójára utalt Petrovich 1968-ban, amikor a költő-főpap sírhelyének felkutatását is szorgalmazta idézett munkájában. Erre – mint írja – „a pécsi vár körül most folyó ásatások szinte kínálják az alkalmat”.<sup>42</sup> Az utóélet ismeretében korántsem volt légből kapott az a feltételezése, hogy Janust a Miklós püspök által 1355-ben alapított „Aranyos Szűznek szentelt Társas kápolnában” temették el, miután földi maradványai – királyi engedéllyel – hazatértek. Ugyanott, ahol egyetemalapító Vilmos püspököt is eltemették. Annyit már korábban is tudni lehetett, hogy a nevezetes kápolna a székesegyház északi oldalánál állott, de Petrovich Ede közelebbi helymeghatározásra törekedett. A vár északkeleti sarkába „helyezte” a kápolnát, mely egy (Koller által is jelzett) melléképülettel csatlakozhatott az északkeleti toronyhoz. Nem utolsósorban azzal érvelt Petrovich, hogy ez a térség szenvedett a legtöbbet a vár 1686. évi ostrománál, melynek során nemcsak a belső várfal itteni szakaszát, hanem a kápolnát is lerombolhatták.<sup>43</sup>

Annak idején, mint sokan mások, magam is az ügy mellé álltam. Petrovich Ede tanulmányát ismertető, 1969 elején megjelent írásom a következő sorokkal zárul: „Az egész feltevést mindenekelőtt egy kutatóárok tudná igazolni vagy megcáfolni a helyszínen. Maga a szerző is erre tesz javaslatot tanulmányában.”<sup>44</sup> Eljátszadozhatunk a gondolattal, ha annak idején megvalósul ez a kutatóárok, meglehet, hogy közel egy évtizeddel korábban napvilágra kerültek volna – ma már tudható, hogy nem az Aranyos Mária-kápolna maradványai vagy Janus Pannonius sírhelye, hanem — a középkori egyetem (feltételezett) maradványai.

Petrovichnak mindenesetre nem szegte kedvét az „ásatási akció” megghiúsulása. Nyilván tudomásul kellett vennie azt is, hogy a vár körül folyó régészeti kutatások menetrendjén nem könnyű változtatni, valamint, hogy a kutatások akkori célpontját<sup>45</sup> és az általa javasolt célterületet – térben és időben – nem kis távolság választja el egymástól. Erre mutat, hogy 1972-ben már kézbe vehettük azt az írását, melyben áttekinti a középkori pécsi egyetem lehetséges helyével kapcsolatos addigi elképzeléseket, miközben az 1883-ban előkerült könyves-liliomos címerkőről is értekezik. A bevezető sorokban megállapítja, hogy bár rövid életű volt az első magyar egyetem, „kellett egy helyiségnek is lennie, melyben az előadások folytak.”<sup>46</sup> A továbbiakból kiderül, hogy korántsem egyetlen helyre, illetve helyiségre gondolt, mert egyébként nyilván nem írta volna le a következőket:

„Nézetünk szerint az eddigi kutatók mind abban a tévedésben éltek, hogy a középkori egyetemek helyiséget tekintve is olyan egységben működtek, mint amilyen egységes volt a szervezetük. (...) A legtöbb nyugati egyetemen az előadások nem egy központban folytak, hanem több helyen, olykor bérelt helyiségekben, a teológiai kar

---

41 Lásd a 29. sz. jegyzet.

42 PETROVICH 1968b. 161.

43 PETROVICH 1968b.

44 BODA 1969. Janus Pannonius sírhelyéről lásd továbbá KÁRPÁTI 1998.

45 Vö. SÁNDOR 1972.

46 PETROVICH 1972. 151.

*néha egyes kápolnáknakban. Pécssett sem kereshetünk egyetlen épületet, mely otthona lett volna az egész egyetemnek. Véleményünk szerint a bölcséleti kar a dömések rendházában, vagy annak közelében, a jogi kar pedig a várban, a régi Szathmáry-palota helyén állott épületben tartotta előadásait. Az orvosi kar, ha ugyan volt ilyen, talán az ezidőben átszervezett Szt. Erzsébet ispotály egy termébe vonult vissza.*<sup>47</sup>

Ugyanezen írásában Petrovich Ede külön is foglalkozik a Szatmári-épülettel, illetve ennek a Szatmári-féle bővítés (vagy csupán „emeletráépítés”) előtti részével. Úgy véli, hogy „az egyetemi előadások részben itt hangzottak el. Alig hihető ugyanis, hogy az egyetem ne vette volna igénybe ezt az épületet, mely iskolának alkalmas és talán éppen iskola céljaira épült.”<sup>48</sup> Mint írja: „erre vall Huendler Vitus, Janus Pannonius segédpüspökének 1459-ben kelt levele, melyben a püspöktől lakásul kéri magának a püspöki lak és a székesegyház iskolája közelében (prope scholam maioris ecclesiae) álló kúriát. E kettős feltételnek egyedül a Szathmáry-épület, illetve ennek elődje felel meg.”<sup>49</sup>

Petrovich Ede kutatói mentalitására jellemző, hogy amikor 1978-ban megjelentek az első híradások a székesegyház mögött, mondhatni az általa „kiszemelt” helyen előkerült középkori falmaradványokról, s a kibontakozó épület „egyetemi minősítése” is egyre hátrózottabbá vált a régészet oldaláról, mérlegre tette korábbi nézeteit. A *Dunántúli Napló* 1982. február 3-i számában közzétett széljegyzetben immár maga is valószínűnek tartotta, hogy a G. Sándor Mária által feltárt épületben, s nem a Szatmári-féle épület elődjében volt a székesegyházi iskola (*schola maioris ecclesiae*). Legalábbis 1459-ben, amikor Huendler Vitus segédpüspök „levelét megírta”. Az iskola megnevezése kapcsán arra is utalt, hogy a *schola* szó esetenként, kivált „házi használatú iratokban” egyetemet is jelenthetett:

*„Mindezzel nem azt akarjuk mondani, hogy a pécsi schola egyetem volt 1459-ben, de nem állíthatjuk az ellenkezőt sem. Őszintén bevalljuk, hogy okmányyszerűleg nem tudjuk igazolni az egyetem létezését a mohácsi vész idejéig, de több apróbb adat hatására azt hisszük, nem légből kapott az a helyi hagyomány, hogy a mohácsi csataterre kivonult 300 pécsi egyetemi hallgató.”*<sup>50</sup>

Érdemes idézni G. Sándor Máriát is, aki Petrovich „széljegyzetére” reagálva így írt a *Dunántúli Napló* 1982. március 3-i számában:

*„Petrovich Edének azon korábbi megállapítását, mely szerint a »schola maior pedig arról tanúskodik, hogy a régi egyetem nem szűnt meg, hanem módosított formában tovább él«, alátámasztják régészeti megfigyeléseink is. Az okleveles adatok és a feltárás eredményeinek értékelése arra a megállapításra vezetett, hogy az 1367-ben alapított egyetem épülete adott helyet a későbbi schola maiorinak, mely ugyancsak főiskola volt.”*<sup>51</sup>

Megállapítható, hogy mindkét fél „csúsztat” egy kicsit – a másik félre hivatkozva. Petrovich Ede a maga „túlélési elméletének” igazolását is remélte a G. Sándor Mária által

47 PETROVICH 1972. 158–159.

48 PETROVICH 1972. 158.

49 PETROVICH 1972. 157.

50 PETROVICH 1982.

51 SÁNDOR 1982.

feltárt épület esetleges „egyetemi minősítésétől”, G. Sándor Mária pedig ezen épület egyetem voltának határozott elismerését olvasta ki Petrovich írásából.<sup>52</sup>

Némiképp visszatekintve az időben: a közvélemény még nem szerezhette tudomást a székesegyház mögötti ásatások eredményéről, amikor 1976-ban a genfi bölcsészkar kiadásában megjelent a *Bibliographie internationale de l'histoire des universités* 2. kötete, benne az 1367-ben alapított egyetem (a pécsi felsőoktatás újabbkori történetére is kiterjedő) válogatott bibliográfiájával. A különnyomat formájában is olvasható pécsi fejezetet Fényes Miklós szerkesztette, egyetemi könyvtári munkatársak (Boda Miklósné, Farkas Józsefné és Móró Mária) közreműködésével.<sup>53</sup> Itt jegyzem meg, hogy az újabb egyetemtörténeti szakirodalomban is kiválóan eligazít Surján Miklósnak (Csekey István bibliográfiai örökségét mintegy folytató) munkája, a *Pécs bibliográfiája 1960–2005*. A Csorba Győző Megyei Könyvtár munkatársai közreműködésével készült kötet 2008-ban jelent meg az Ujvári Jenő által „navigált” Pécs Története Alapítvány kiadásában.<sup>54</sup>

1978 nyarán mondhatni új korszak kezdődött a középkori pécsi egyetem utóéletében, melyet akár G. Sándor Mária nevével is fémjelezhethetnénk. Az első ásatási tudósítások egyike szenzációt sejtető címmel (*Új „nyomok” a pécsi középkorba, Az első magyar egyetem maradványai?*) jelent meg a *Dunántúli Napló* július 28-i számában.<sup>55</sup> Az újságíró a következő sorokkal vezette be tudósítását:

*„Pécs múltjáról beszélő, eddig ismeretlen középkori falmaradványok bukkannak elő a Székesegyház mögötti püspökkertben. A váratlan lelet újabb érdekes, izgalmas fejezetét jelzi a püspökvár és városfal több mint egy évtizede folyó feltárásának, amelyet G. Sándor Mária, az Országos Műemléki Felügyelőség régésze irányít.”*

A továbbiakban („az ásatás vezetője elmondotta” megjegyzéssel) így ír:

*„Mivel a megújult pompázó Székesegyház, valamint a Szathmáry püspök reneszánsz palotájának a helye ismert, »kizárásos« alapon feltételezhető, hogy a földtakaró alól kibújó épületsor azonos a Nagy Lajos alapította első magyar egyetem épületével. (...) [A] gazdagon díszített kőleletekből arra következtetnek, hogy jelentős középület állhatott ezen a területen. A vörösmárvány töredékek és faragványok pedig arról árulkodnak, hogy a középkorban nem katonai célokat szolgált.”*

Megtudhatjuk, hogy G. Sándor Mária szerint a régészek számára is meglepetés volt *„a gazdag épület, mert az 1687-ben itt járt Hany francia hadmérnök Pécs városát ábrázoló helyszíni rajza ezen a helyen nagy kiterjedésű fehér foltot mutat.”* Ez arra utal, hogy az épület a török korban elpusztult, maradványait az északi várfal omladéka takarta napjainkig. A 16. század közepén azonban még láthatta az épületet Evlia Cselebi török utazó. Leírása szerint *„az egykori »iflatuni« iskola (bölcseledés helye), a keresztények iskolája áll a várban, amely most a katonaság célját szolgálja.”* Mindezt figyelembe véve is némiképp meglepő az

52 Vö. BODA 2001.

53 FÉNYES 1976.

54 SURJÁN 2008. Lásd még: CSEKEY 1964.

55 Új „nyomok” a pécsi középkorba. Az első magyar egyetem maradványai? *Dunántúli Napló*, 1978. július 28. 2.

a (meglehet, az újságíró által „egyszerűsített”) végkövetkeztetés: „*Evlia Cselebi azonosítja az egyetem épületét a török katonaság kaszárnyájával.*”<sup>56</sup>

A következő néhány évben nincs jelentős visszhangja a bejelentésnek, írásban legalábbis, mígnem „változik a világ”, és 1981 utolsó negyedétől már egymást érik a sajtóban a felfedezéssel kapcsolatos megnyilvánulások. Korántsem teljes felsorolás a *Dunántúli Naplóból: Megtalálták a középkori pécsi egyetem épületét?* (Hársfai István, 1981. szeptember 5.); *Előkerült-e a pécsi egyetem címere?* (N. I., 1981. október 1.); *Az első magyar egyetemről* (Tóth István, 1982. január 20.); *Széljegyzet a székesegyház mögött föltárt épületmaradványokhoz* (Petrovich Ede fentebb már idézett írása, 1982. február 3.)<sup>57</sup>; *A középkori egyetem helye* (G. Sándor Mária fentebb ugyancsak idézett írása, 1982. március 3.)<sup>58</sup>; *Legenda vagy valóság? Beszélgetés Sándor Mária régész-kandidátussal a középkori egyetemről* (Hársfai István, 1982. június 12.)<sup>59</sup>; *Anjou-kori leletek Pécsen* (Máté Györgyi, 1982. december 29.); *Megtalálták az egyetem címerét!* (Hársfai István, 1984. október 6.). Két példa az országos sajtóból: *Régészeti szenzáció Pécsen – Megtalálták az első magyar egyetem maradványait* (Tamás Ervin, *Népszabadság*, 1982. április 20.), *Középkori szobrok nyomában Pécsen* (Sárvári Márta, *Magyar Nemzet*, 1983. május 28.). Mindkét esetben interjúról van szó: az újságírók kérdéseire G. Sándor Mária és Gerő Győző válaszoltak. Tamás Ervin kérdései az egyetemalapításra és az „egyetemi ásatásokra” vonatkoztak, Sárvári Mártát pedig a „frissen feltárt” Aranyos Mária-kápolna és az ott került szoborleletek érdekelték. Sárvári utolsó kérdése pedig ez volt: „*Elképzelhető-e, hogy az Aranyos Mária kápolnában felfedezik a leghíresebb pécsi püspök, Janus Pannonius sírját?*”<sup>60</sup> A régész nő válaszát teljes egészében idézem a *Magyar Nemzet*ből:

„*Erre csak feltételes módban tudok válaszolni. Ha Bonfini leírása igaz, akkor elképzelhető. Köztudomású ugyanis, hogy Janus Pannonius Medve várában halt meg, és ott is temették el. Egyedül Bonfini említi meg, hogy később, miután Mátyás király megbocsátott a költőnek az ellene szőtt összeesküvésben való részvételért, tetemét felhozatta Pécsre, és ott temettette el. De ismétlem, erről csak Bonfini ír. Ha azonban ezt a leírást elfogadjuk munkahipotézisnek, nem lehetetlen, hogy a további feltárások során megtalálhatjuk Janus Pannonius sírját.*”<sup>61</sup>

Ismeretes, hogy ez a *lehetetlen* 1991-ben bekövetkezett: Kárpáti Gábor régész megtalálta és azonosította Janus Pannonius sírját. Nem a Petrovich által feltételezett helyen, melyet ezek szerint az Aranyos Mária-kápolnát feltáró G. Sándor Mária sem tartott annyira lehetetlennek, hanem a Székesegyház altemplomában.

Az 1985-ös esztendő egyetemtörténeti szempontból is fontos eseménye volt Evlia Cselebi (Karácsony Imre fordításában 1904-ben megjelent, és azóta is sokat idézett) magyarországi utazásainak új kiadása.<sup>62</sup> Jelentős visszhangja volt G. Sándor Mária és Gerő

56 Új „nyomok” a pécsi középkorba. Az első magyar egyetem maradványai? *Dunántúli Napló*, 1978. július 28. 2.

57 Lásd 50. sz. jegyzet.

58 Lásd 51. sz. jegyzet.

59 Az interjú keretében Vörös Mártonnak az egyetem helyére vonatkozó, mások által is megkérdőjelezett állításait teszi mérlegre kritikusán G. Sándor Mária.

60 SÁRVÁRI MÁRTA: Középkori szobrok nyomában Pécsen. *Magyar Nemzet*, 1983. május 28. 7.

61 SÁRVÁRI MÁRTA: Középkori szobrok nyomában Pécsen. *Magyar Nemzet*, 1983. május 28. 7.

62 *Evlia Cselebi török világotutazó magyarországi utazásai, 1660–1664*. Budapest, 1985.

Győző régészeti kiállításának is, melyet *A középkori pécsi püspökvár, az első magyar egyetem és az Aranyos Mária-kápolna gótikus szoborlelete* címmel nyitottak meg 1989-ben, előbb a pécsi Művészetek Házában, majd a Budapesti Történeti Múzeumban. Előre tekintve kissé az időben: tulajdonképpen ez volt az alapja az *Archeologie und Forschung, Régészet és kutatás* címmel fémjelzett német–magyar kiállításnak is, mely 1995. június 1-jén nyílt meg Regensburgban, majd július 9-én Fellbachban, Pécs testvérvárosában is. A következő évben hazai bemutatók következtek: Pécs (Művészetek Háza: 1996. január 15. – február 5.), Paks (Városi Múzeum: 1996. február 15. – március 17.).<sup>63</sup> Négy évvel később egy gazdagon illusztrált, a magyar–bajor műemlékvédelmi kapcsolatokat is reprezentáló kötet került ki a sajtó alól, benne mindenekelőtt a pécsi és baranyai ásatások eredményét bemutató írásokkal.<sup>64</sup>

Az ezredfordulót megelőző évtized ugyancsak bővelkedett egyetemtörténeti vonatkozású eseményekben. Kezdjük azzal, hogy 1991-ben jelent meg a Janus Pannonius Múzeum kiadásában, Uherkovich Ákos szerkesztésében az a terjedelmes kötet, mely a két évvel korábban rendezett régészeti és várostörténeti konferencia (Pécs, 1989. március 16–18.) előadásait, köztük G. Sándor Mária *A pécsi püspökvár és káptalansor középkori topográfiaja* című előadását is tartalmazta.<sup>65</sup> 1992. június 10. és 13. között Pécs volt a színhelye a *Castrum Bene* nemzetközi konferenciának, melynek *A középkori püspökvárak és rezidenciák* volt a témája. Az eseményekről az egyik főszerző, G. Sándor Mária tudósított a *Műemlékvédelem* egyik 1992-es számában, aki maga is előadója volt a konferenciának.<sup>66</sup> A következő évben a konferencia témájához kapcsolódó tanulmányát olvashattuk a Janus Pannonius Múzeum Évkönyvében.<sup>67</sup>

Miután a Székesegyház mögötti ásatási területen a feltáró munka 1993-ra gyakorlatilag befejeződött, értelemszerűen a leletek további sorsa, bemutatásának kérdése került napirendre. Ezt a helyzetet tükrözi a G. Sándor Máriával készült interjú, melyet *Küzdelem az első magyar egyetem megmentéséért* címmel, *Kormánytámogatásban reménykedve* felcímmel tett közzé Hajdú Éva, a *Magyar Nemzet* 1993. október 28-i számában. Az újságíró visszatemetést vizionált, de a régésznő megnyugtatta: „Ennyire azért nem tragikus a helyzet”,<sup>68</sup> ugyanis a felelős helyi tényezők támogatják a leletek megőrzésére és bemutatására alkalmas múzeum létesítésének ügyét, és a kormány kiemelt pénzügyi támogatása is valószínű, az Országos Műemlékvédelmi Hivatal is dolgozik a megfelelő előterjesztésen. A kezdetekről is olvashatunk az interjúban: „Különbéle oklevelekből és leírásokból tudjuk, hogy az első magyar egyetemet Pécsen alapították (...). Az épület helye azonban vita tárgya volt. Mi egy kutatóárok ásása közben botlottunk bele egy nagyméretű, gótikus épület falaiba – idézi emlékeit megragadó őszinteséggel a régésznő.”<sup>69</sup>

63 A kiállításokhoz magyar és német nyelvű ismertető készült G. Sándor Mária és Gerő Győző szerkesztésében.

64 SÁNDOR–SZÍJÁRTÓ 1999. G. Sándor Mária öt, Gerő Győző három, Fejérdy Tamás és Michael Kühnlenthal egy-egy tanulmánnyal szerepel a kötetben.

65 SÁNDOR 1991.

66 SÁNDOR 1992.

67 SÁNDOR 1993a.

68 HAJDÚ ÉVA: Küzdelem az első magyar egyetem megmentéséért. *Magyar Nemzet*, 1993. október 28. 8.

69 HAJDÚ ÉVA: Küzdelem az első magyar egyetem megmentéséért. *Magyar Nemzet*, 1993. október 28. 8.

Az Országos Műemlékvédelmi Hivatal 1993-ban tanulmánykötettel köszöntötte Entz Gézát, nyolcvanadik születésnapja alkalmából. Az ünnepeléshez G. Sándor Mária is hozzájárult a *Középkori várostörténeti kutatások újabb eredményei Pécsen* című tanulmányával.<sup>70</sup> A Magyar Nemzeti Galéria nagyszabású, 1994 októberétől 1995 februárjáig látható kiállítása (*Pannonia Regia. Művészet a Dunántúlon 1000–1541*) katalógusába is „bedolgozott”. A pécsi püspökvár *Aranyos Mária-kápolnája* című fejezet az ő – Gerő Gyözővel közös – munkája.<sup>71</sup> A győri Xantus János Múzeum 1996-ban rendezett iskolatörténeti kiállításának katalógusában ugyancsak olvasható egy tanulmánya, *A pécsi egyetem helye és épülete* címmel. Gerő Gyözővel, Koszta Lászlóval és Szijártó Kálmánnal együtt letette a névjegyét a tárgykatalógusban is.<sup>72</sup> A G. Sándor Mária és Gerő Gyöző által rendezett bajorországi és hazai kiállításokról (1995), valamint a magyar–bajor műemlékvédelmi kapcsolatokat reprezentáló tanulmánykötetről (1999) fentebb már megemlékeztünk.<sup>73</sup>

A szóban forgó évtized során nemcsak az eddig említettek, és nem is csak G. Sándor Mária, hanem mások is szót kértek a középkori pécsi egyetem kérdésében. Vörös Márton, egykor pécsi levéltár-igazgató, 1991-ben, majd 1992-ben élesztette újjá (Stockholmból) fél évszázaddal korábban már megalapozott nézeteit a középkor egyetem helyéről és a pécsi ásatások eredményéről.<sup>74</sup> Rajczi Péter tanár, iskolatörténész, levéltáros előbb az *Új Dunántúli Napló*ban jelentkezett a pécsi egyetem történet 625 éves folytonossága mellett érvelő írásával,<sup>75</sup> majd a Baranya Megyei Levéltár folyóiratában értekezett, *Professzorok és diákok Nagy Lajos király egyetemén* címmel.<sup>76</sup> Az italianista Sárközy Péter (Rómából) a pécsi egyetemalapításra is kitért 1992-ben, az olasz–magyar egyetemi kapcsolatok történetére visszapillantó, „*Studium fuit Bononiae*” című írásában.<sup>77</sup>

1992-ben nyitották meg a Pécsi Orvostudományi Egyetem (POTE) központi épületében az Orvostörténeti Gyűjtemény kiállítását, a történész Benke József munkájának köszönhetően. Egyidejűleg terjedelmes munkát publikált a POTE történetéről, melyben helyett kapott a *Studium Generale* című fejezet is, bibliográfiával és (a függelékben) szöveggel.<sup>78</sup>

Az 1993-as esztendő – a középkori egyetem kutatástörténete szempontjából is jelentős – eseménye volt a nevezetes „*Pécsi egyetemi beszédek*” szövegkiadásának megjelenése, az MTA Irodalomtudományi Intézetének közép- és kora újkori forrásokat közlő sorozatában.<sup>79</sup> A kiadványt előbb Kulcsár Péter ismertette az *Irodalomtörténeti Közleményekben*,<sup>80</sup> a következő évben pedig Madas Edit, a témakör jeles kutatója publikálta a beszédeket tágabb összefüggésbe helyező ismertetését. Madas a következő sorokkal vezeti be írását:

<sup>70</sup> SÁNDOR 1993b.

<sup>71</sup> SÁNDOR–GERŐ 1994.

<sup>72</sup> SÁNDOR 1996. Lásd továbbá SZENDE 1996. Tanulmányát a *Pécsi Szemle* is közölte, 1998-ban: SÁNDOR 1998.

<sup>73</sup> Lásd 63. és 64. sz. jegyzet.

<sup>74</sup> VÖRÖS 1991; VÖRÖS 1992. Lásd még: 8. sz. jegyzet.

<sup>75</sup> RAJCZI 1992.

<sup>76</sup> RAJCZI 1992–1993.

<sup>77</sup> SÁRKÖZY 1992.

<sup>78</sup> BENKE 1992. A középkori egyetemről: 17–32., 307–313.

<sup>79</sup> PETROVICH–TIMKOVICS 1993.

<sup>80</sup> KULCSÁR 1994.

„Fájdalmas módon sem Petrovich Ede, aki évtizedeket szentelt életéből a kódexnek, s az átiratot elkészítette, sem a stafétabotot átvevő Timkovics Pál, aki az előszót írta és a kritikai apparátust összeállította, nem érthette meg a megjelenést.<sup>81</sup> Timkovics Pál 1982-ben bekövetkezett halálakor a kézirat még nem volt nyomdakész állapotban. Gondozását ekkor Kulcsár Péter vette át, a szövegek egybevetését, végső korrekcióját Pajorin Klára és Szovák Kornél végezte el. Az indexeket és az incipit-mutatókat ugyancsak ők készítették.”<sup>82</sup>

1995-ben egy hézagpótló dokumentumgyűjteménynek is örülhetett az egyetemtörténeti kutatás: A *Régi magyar egyetemek emlékezete 1367–1777* az Eötvös Loránd Tudományegyetem Könyvtára és Levéltára tudományos műhelyében készült, Szögi László főigazgató irányításával és szerkesztésében. A németül és angolul is olvasható bevezetésben a pécsi egyetemalapítással is foglalkozott a szerkesztő, munkájában néhány idevonatkozó forrás latin–magyar szövegközlése csatlakozik a kiadvány főrészét képező dokumentumgyűjteményhez.<sup>83</sup> Székely György, a 600 éves jubileum tudományos programjának egyik főszereplője, két fontos közleménnyel jelentkezett ebben az időszakban. 1994-ben *A pécsi egyetem a középkorban* című írását publikálta a *Históriában*,<sup>84</sup> a *Hazai egyetemalapítási kísérletek és a külföldi egyetemjárás* című tanulmánya pedig a már említett győri kiállítás katalógusában kapott helyet, 1996-ban. Ez utóbbi munkájában Székely György a pécsi egyetemalapítás indítékaival és a korai „elenyészés” okaival foglalkozik elsősorban. Az „elenyészést” illetően mintegy önmagának is felteszi a kérdést: „Talán a király magára hagyta az intézményt (?)”<sup>85</sup> Ebbe a kiadványsorba kívánkozik az *1000 éves a magyar iskola* című, Balogh László által szerkesztett kötet is, 1996-ból. Ahogy a Magyar Korona Kft. által gondozott, rendkívül mutatós könyv előzéklapján olvasható: „a magyar iskola millenniuma alkalmából jelent meg, a honfoglalás 1100. évfordulója emlékbizottságának támogatásával.”<sup>86</sup>

Úgy gondolom, nem lenne helyénvaló, ha említést sem tennék arról, hogy a szóban forgó évtizedben magam is gyarapítottam néhány szerény tétellel a középkori pécsi egyetemre vonatkozó irodalmat. 1990-ben, az *Új Dunántúli Naplóban* jelentkeztem először a *Középkori egyetemünk és a kutatás* címet viselő írással. Ebben a pécsi *studium* örökségének és a jelenkor egyetemfejlesztési törekvéseinek összecsengéséről írtam, Békefi Remig következő mondatát már az alcímben is kiemelve: „Pécs városának az egyetemhez történeti joga van.”<sup>87</sup> Ezt a belépőt terjedelmes tanulmány követte a Baranya Megyei Levéltár történelmi és honismereti folyóiratának (az 1991 szeptemberi pápalátogatás idejére időzített) emlékszámában, *A középkori egyetem alapításának előzményei* címmel. Írásomban, Adam Vetulani összehasonlító kutatásaiból kiindulva, mindenekelőtt azokat a küldötteket kívántam azonosítani, akik a helyszínen is tájékozódtak, mielőtt az egyetemalapítás pápai

81 Csak emlékeztetőül: Petrovich Ede 1987. január 11-én fejezte be életét. (Szeme világát már évekkel korábban elvesztette.)

82 MADAS 1996. 415. Lásd még: TIMKOVICS 1979; MADAS 1999.

83 SZÖGI 1995.

84 SZÉKELY 1994.

85 SZÉKELY 1996. 81.

86 BALOGH 1996. *A magyar iskola első évszázadai* című fejezetet a győri kiállítás katalógusát szerkesztő Szabó Péter és G. Szende Katalin írták. Vö. 72. sz. jegyzet.

87 BODA 1990.

jóváhagyása 1367. szeptember 1-jén megtörtént.<sup>88</sup> Ezt két év múltán, 1993-ban, újabb tanulmány követte *A középkori pécsi egyetem lokalizációjáról*, ugyancsak a levéltár kiadványában. Ebben (kutatástörténeti bevezetést követően) a G. Sándor Mária által feltárt épületegyüttes és az ott előkerült címeres kő „egyetemi” minősítésével foglalkoztam, az érvek és ellenérvek (szándékom szerint objektív) felsorakoztatásával, könyvtártörténeti megfontolásokkal is számolva.<sup>89</sup> A könyvtártörténeti rész utóbb külön is megjelent *A könyv- és könyvtárkultúra ezer éve Baranyában* című, mondhatni ezredfordulós kiadványban.<sup>90</sup> Végül: a *Pécsi Szemle* 1999 tavaszi számában is megjelent egy írásom, *Pécs középkori egyeteme a kutatások tükrében* címmel, a következő alcímekkel: *Veszprém vagy Pécs, Előzmények és következmények, Helyét kereső egyetem.*<sup>91</sup>

Úgy illő és méltányos, hogy ezt a sort G. Sándor Mária, az eredményeket summázó, és a teendőket „súlyozó” írásával – *A középkori pécsi egyetem helye és épülete* – zárjam, a *Pécsi Szemle* 1998-as évfolyamából. A tanulmányhoz szerkesztőségi felhívást csatoltak a következő sorokkal:

„Tisztelt Pécsi Polgár! Amennyiben a nemes cél támogatását magáévá tette, hogy első magyar egyetemünk 2000. szeptember 1-jén elkészüljön és a nagyközönség számára a kiállítással együtt látogatható legyen, úgy adományokkal szíveskedjék ezt segíteni.”<sup>92</sup>

## Irány a Jubileum 650

Az ezredfordulót követő évek eseménytörténetéből azt a nemzetközi konferenciát idézem elsőként, melyet *A magyar felsőoktatás és Európa – Die ungarische Universitätsbildung und Europa* címmel 2000. augusztus 19-én nyitottak meg a Pécsi Akadémiai Bizottság székházában. *A középkori pécsi egyetem és helye az egykorú európai szellemiségben* elnevezésű szekcióban neves külföldi és hazai előadók szerepeltek, utóbbiak közül itt csak Székely György, Vizkelety András, Madas Edit, Klaniczay Gábor, G. Sándor Mária és Font Márta nevét említem. A feltárt középkori egyetem helyreállítás alatt álló épületének megtekintése is szerepelt a programban, G. Sándor Mária és Gerő Győző vezetésével.<sup>93</sup> Ebben az évben vehettük kézbe a Csorba Győző Megyei Könyvtár már idézett, szemelvényeivel a pécsi egyetemalapításra is visszatekintő kiadványát,<sup>94</sup> és Benke József is 2000-ben adta közre *Egyetemünk története* című könyvét.<sup>95</sup>

<sup>88</sup> BODA 1991.

<sup>89</sup> BODA 1993.

<sup>90</sup> BODA 2000.

<sup>91</sup> BODA 1999. Itt jegyzem meg, hogy az előbbieken idézettek közül három tanulmány 2002-ben megjelent tanulmánykötetemben is olvasható. BODA 2002.

<sup>92</sup> SÁNDOR 1998. 15. A Középkori Egyetem Alapítvány számlaszámát is megadta a szerkesztőség.

<sup>93</sup> A konferencia rendezői a Pécsi Tudományegyetem, a Középkori Egyetem Alapítvány, az MTA Pécsi Területi Bizottsága és a Baranya Megyei Múzeumok Igazgatósága voltak. A tartalmas *Programfüzet/Programmheft* kiadója a PTE Bölcsészettudományi Kara volt.

<sup>94</sup> Lásd 90. sz. jegyzet.

<sup>95</sup> BENKE 2000. A szerző megjegyzése szerint könyvét, benne a *Studium Generale Quinqueecclesiense* című fejezettel (27–43.; ill. IV.), korábbi munkájára (BENKE 1992) alapozta.

2001-ből a *Tanulmányok Petrovich Ede tiszteletére / A Petrovich Ede emlékkonferencia* (Pécs, 1998. szeptember 21.) tanulmányai címmel, Font Márta és Vargha Dezső szerkesztésében megjelent kötetet említtem elsőként. A Pécs Története Alapítvány kiadásában látott napvilágot, benne Boros László, Fedeles Tamás, Kárpáti Gábor és további szerzők tanulmányaival, illetve egy saját írásommal.<sup>96</sup> (A *Pécsi Hétfő*ben Vargha Dezső hívta fel a figyelmet a kiadványra, *Arcok a közelmúltból / Petrovich Ede emlékezete* címmel.<sup>97</sup>) 2001-ben még egy tematikus kötettel gyarapodott város- és egyetemtörténeti irodalmunk, ugyancsak a Pécs Története Alapítvány, s nem utolsó sorban Ujvári Jenő kuratóriumi elnök, és – a *Tanulmányok Pécs történetéből* sorozatot szerkesztő – Vonyó József jóvoltából. A *Pécs szerepe a Mohács előtti Magyarországon* szerkesztője és egyik szerzője Font Márta volt. A kutatásban is jeleskedő Timár György *A szentisztelet Pécsen a középkorban (patrocinium, titulus ecclesiae)* című tanulmányával szerepelt a kötetben, G. Sándor Mária pedig *A középkori Pécs topográfiája* című, a várbeli ásásokat tágabb topográfiai környezetbe helyező írásával. Az újabb generáció jeles kutatói, köztük Petrovics István, Kiss Gergely és Fedeles Tamás, ugyancsak jelen voltak írásaikkal a kiadványban.<sup>98</sup> (Fedeles Tamás mintegy megelőlegezte majdani könyvét a pécsi székeskáptalan személyi összetételével foglalkozó tanulmányával.<sup>99</sup>)

Irodalmi és művészeti folyóiratunk, az Ágoston Zoltán főszerkesztésében megjelenő *Jelenkor*, mondhatni egy egész fejezetet szentelt a pécsi középkori egyetem emlékének, 2002. májusi számában.<sup>100</sup> A témához kapcsolódó irodalmi szemelvényeket követően Font Márta *A középkori pécsi egyetem*, G. Sándor Mária *A pécsi középkori egyetem feltárásának és kutatásának újabb eredményei*, a Schönerne Pusztai Ilona – Schöner László szerzőpáros *A pécsi középkori egyetem és a környező terület építészeti kérdései* címmel értekezett, Jankovits László pedig *Hagyománytisztelet és forráskritika* címmel 2002-ben megjelent kötetemet (*Stúdium és irodalom / Művelődéstörténeti tanulmányok*) mérlegelte tudós szemmel a folyóiratban.

2003-ban újabb tematikus számmal jelentkezett a Pécs Története Alapítvány: *A Koller József emlékkonferencia (2002. október 24–25.) válogatott előadásai* címmel közreadott kötetet Font Márta és Vargha Dezső szerkesztette.<sup>101</sup> Ismeretes, hogy Koller József (Klimó püspök által inspirált itáliai küldetésének is köszönhető) egyháztörténeti főművét ma sem nélkülözhetik a középkori pécsi egyetemmel foglalkozó kutatók. Tanúságot tettek erről az *In memoriam Josephus Koller* című szekció előadásai, történetesen a következők: Timár György (*Koller József 1745–1832*), Boros László (*Adalékok Nagymányai Koller József pályaképehez*), Móró Mária Anna (*Koller József hagyatéka*), Szelestei N. László (*Koller József és a historia litteraria*) írásai és *Koller József Itáliája* című tanulmányom.<sup>102</sup> Ezzel közel egy időben publikálta az *Orvostörténeti Közleményekben A pécsi ispotály igazgatói a 14–16.*

<sup>96</sup> FONT–VARGHA 2001.

<sup>97</sup> VARGHA Dezső: Arcok a közelmúltból. Petrovich Ede emlékezete. *Pécsi Hétfő*, 2001. szeptember 21. 2.

<sup>98</sup> FONT 2001.

<sup>99</sup> FEDELES 2005.

<sup>100</sup> *Jelenkor*, 45. (2002):5. 465–519. Lásd továbbá FONT 2002; SÁNDOR 2002; SCHÖNERNÉ–SCHÖNER 2002.

<sup>101</sup> FONT–VARGHA 2003.

<sup>102</sup> Lényegében ez az előadás képezte alapját a Római Magyar Akadémián, 2012. május 22-én tartott előadásomnak Koller itáliai, a középkori egyetemre is kiterjedő kutatásairól. Szövegközlés: BODA 2012.

században című tanulmányát Fedeles Tamás, mintegy Petrovich Ede emlékét is ápolva a témaválasztással.<sup>103</sup>

Továbbra is Fedeles Tamásnál maradván: 2005-ben került ki a sajtó alól korábban már megelőlegezett könyve, *A pécsi székeskáptalan személyi összetétele a késő középkorban (1354–1526)*. A közel félezer lap terjedelmű, azóta is sokat idézett könyv kiadója természetesen a Pécs Története Alapítvány volt. Ugyancsak 2005-ben publikálta *A középkori egyetem és alapítója* című, mondhatni hézagpótló tanulmányát a szegedi Petrovics István, aki már korábban is kitűnt a középkori pécsi egyetemre vonatkozó írásaival. Tanulmányának főszereplője az egyetemalapítóként is tisztelt pécsi püspök, Bergzaberni (másként Koppenbachi) Henrik fia, Vilmos, akinek – mint az egyetem első kancellárjának – részletesebb életrajzát a múltban is hiányolták.<sup>104</sup>

A következő két év folyamán *Egyházi arcélek a Pécsi Egyházmegyében* címmel két tudományos konferenciát is rendeztek Pécsen; az elsőt 2006. május 24-én, a másodikat 2007. december 12-én. E konferenciák válogatott anyaga 2009-ben nyomtatásban is megjelent az egyházmegye kiadásában, Fedeles Tamás, Kovács Zoltán és Sümegi József szerkesztésében. Egyetemtörténeti vonatkozása is van a kötetnek, ugyanis két egyetemi kancellár pécsi püspök, Koppenbachi Vilmos és Alsáni Bálint „arcélével” szolgál tanulmányában a szegedi Petrovics István.<sup>105</sup> A 2009-ben esedékes megemlékezéseknél egy évvel korábban, 2008-ban már kézbe vehették az olvasók a Pécsi Egyházmegye egyik millenniumi kiadványát: *A Pécsi Egyházmegye ezer éve, 1009–2009* című kötetet Sümegi József szerkesztette. (Az Anjou királyok korától a mohácsi vészig terjedő fejezet Fedeles Tamás munkája.)<sup>106</sup>

Ezt a könyvet már a millennium évében, 2009-ben, két részbe foglalt, reprezentatív kiadvány, történeti nagymonográfia követte *A középkor évszázadai (1009–1543)* címmel, illetve *A Pécsi Egyházmegye története I.* sorozatcímmel.<sup>107</sup>

Az Egyetemi Könyvtáron belül már 1975-ben létrejött az ún. Egyetemi Archivum, mely az intézmény történetére vonatkozó legfontosabb írásos, képi és tárgyi anyag gyűjtését tűzte ki célul. Részben az ekkor megindult gyűjtőmunka képezte a 2010-ben, a Szepey utcai épületben megnyílt Pécsi Egyetemtörténeti Gyűjtemény anyagának bázisát, mely még ebben az évben közérdekű muzeális gyűjteményi rangot kapott.

2011-ben a Pro Pannonia Kiadói Alapítvány kiadásában, a Pannónia Könyvek Szerkesztőségének gondozásában is megjelent egy ide kívánczó kötet, Fedeles Tamás rendkívül olvasmányos munkája. A szerző Pécs város középkori történetén vezet végig az ol-

<sup>103</sup> FEDELES 2003.

<sup>104</sup> PETROVICS 2005.

<sup>105</sup> FEDELES–KOVÁCS–SÜMEGI 2009.

<sup>106</sup> SÜMEGI 2008.

<sup>107</sup> FEDELES–SARBAK–SÜMEGI 2009. Érdemes felsorolni a Fedeles Tamás, Sarbak Gábor és Sümegi József szerkesztésében megjelent szép könyv fő részének fejezetcímeit, a szerzők nevével egyetemben: I. *A püspökség alapítása, batárai* (Kosztai László, Kiss Gergely); II. *A püspökök és városuk* (Kosztai László, Fedeles Tamás, Varga Szabolcs); III. *Káptalanok, egyházas helyek* (Kosztai László, Fedeles Tamás, Kiss Gergely, K. Németh András); IV. *Szerzetes- és lovagrendek* (Kiss Gergely, Sarbak Gábor); V. *Egyházi gazdálkodás* (Fedeles Tamás, Kiss Gergely); VI. *Kegyhelyek, zarándokok, liturgia* (Sümegi József, Török József); VII. *Oktatás, kultúra, írásbeliség* (Fedeles Tamás, Sarbak Gábor, Varga Szabolcs, Koszta László); VIII. *Építészeti emlékek* (Buzás Gergely). Megjegyzés: A *Studium Generale Quinqueecclesiense* rész (a VII. fejezetben) Fedeles Tamás munkája. A külön kötetbe fogalt mutató és a szöveggondozás Kiss Gergelynek köszönhető.

vasót, az egyetemalapításra is kiterjedően. Könyvének érdeklődést keltő felcíme – „*Eztán Pécs tűnik szemünkbe*” – Oláh Miklós *Hungariáját* idézi.<sup>108</sup>

A várostörténeti kutatás (és kutatók) jelentős eseménye volt a *Pécs története* monográfia-sorozat második, a város történetét *A püspökség alapításától a török hódításig* bemutató kötetének megjelenése 2015-ben, a Pécs Története Alapítvány és a Kronosz Kiadó gondozásában. A címlapon a főszerkesztő (Vonyó József) és a szerkesztő (Font Márta) neve olvasható, a verzón pedig nevükkel a kötet szerzői (Tóth Endre, Koszta László, Petrovics István, Varga Szabolcs, Fedeles Tamás, és Jankovits László) sorakoznak.<sup>109</sup> A kötet élén Udvardy György megyéspüspök üdvözlő és ajánló sorai olvashatók.<sup>110</sup>

Írásomat az *Echo simul una et quina. Tanulmányok a pécsi székesegyházról Tóth Melinda emlékére* című kötet ismertetésével zárom, mely 2016-ban jelent meg a Kronosz Kiadó és a Pécsi Egyházmegye kiadásában, Udvardy György megyéspüspök köszöntőjével, a szerkesztők (Heidl György, Raffay Endre, Tüskés Anna) előszavával és Wehli Tünde, a kolléga, Tóth Melinda emlékéit idéző, munkássága legfontosabb állomásait bemutató írásával. „*Kötetünk több is, kevesebb is, mint a 2015-ös konferencia tanulmánykötete. Kevesebb, mert néhány előadás írott változata nem jutott el a szerkesztőhöz. De több, mert két tanulmány egy korábbi konferencia publikálatlan anyagából került ide*”, olvasható a szerkesztők előszavában.<sup>111</sup> Egyetemtörténeti szempontból kiváltképpen érdekes Buzás Gergely és Fedeles Tamás tanulmánya. Buzás *A középkori pécsi püspökvár* címmel publikálta írását, Fedeles munkájának címe hosszabb: *Ecclesia cathedralis Quinqueecclesiensis: A középkori pécsi székesegyház az írott források tükrében*. Tüskés Anna kutatástörténettel bevezetett, sok forrásértékű illusztrációval ellátott, *A pécsi székesegyház látképei* című tanulmánya is figyelemre méltó.<sup>112</sup>

Utóiratként emlékeztetek arra, hogy a középkori egyetemre vonatkozó szócikket olyan lexikonokban is találunk, mint az egykötetes *Korai magyar történeti lexikon (9–14. század)*. A főszerkesztő Kristó Gyula, valamint Engel Pál és Makk Ferenc szerkesztők irányításával készült egykötetes kézikönyv 1994-ben jelent meg az Akadémiai Kiadónál; a *pécsi egyetem* szócikket Koszta László jegyezte<sup>113</sup>. A Szent István Társulatnál nemrég tető alá hozott, Diós István főszerkesztő és Viczián János szerkesztő nevével fémjelzett *Magyar Katolikus Lexikon* 2005-ben megjelent 10. kötetének szócikkét (*pécsi egyetem, lat. Studium generale Quinqueecclesiense*) bizonyos B. M. (?) írta.<sup>114</sup> A Kőszeghy Péter főszerkesztésével,

<sup>108</sup> FEDELES 2011.

<sup>109</sup> Koszta László neve fekete keretben látható, mivel a kitűnő szerző 2015. július 18-án, életének 53. évében, súlyos betegség következtében távozott az élők sorából. A szomorú eseményről Font Márta is megemlékezett szerkesztői előszavában.

<sup>110</sup> A monográfia fő tartalmi egységei, a szerzők nevével: I. *Pécs Quinqueecclesie nevének eredetéről* (Tóth Endre); II. *A püspökség alapításától (1009) a 14. század közepéig* (Koszta László); III. *A város története a 14. század közepétől 1526-ig* (Petrovics István, Fedeles Tamás közreműködésével); IV. *A püspök városa vagy az oszmán birodalom előretolt helyőrsége? 1526–1543* (Varga Szabolcs); V. *Jegyzetek*; VI. *Bibliográfia*; VII. *Mutatók*.

<sup>111</sup> Itt is érdemes felsorolni a főcímeket, az előadók, illetve szerzők megnevezésével: I. *Régészet és történettudomány* (Visy Zsolt, Tóth Zsolt, Buzás Gergely, Fedeles Tamás). II. *Művészettörténet* (Marosi Ernő, Raffay Endre, Szakács Béla Zsolt, Lövei Pál, Szőke Balázs), III. *Tóth Melinda és Pécs* (Wehli Tünde, Szakács Béla Zsolt, Prokopp Mária, Tüskés Anna).

<sup>112</sup> HEIDL – RAFFAY – TÜSKÉS 2016.

<sup>113</sup> KMTL

<sup>114</sup> MKL

a Balassi Kiadónál megjelent *Magyar Művelődéstörténeti Lexikon* 10. kötetében olvasható *pécsi egyetem* szócikk szerzői: Kelényi György és Szögi László.<sup>115</sup> S amivel talán kezdenünk illetett volna: a 2010-ben Romváry Ferenc főszerkesztésével megjelent, kétkötetes *Pécs Lexikon* számos, a középkori egyetemet közvetlenül vagy közvetve érintő, Fedeles Tamás, Petrovics István, Boros László, Kiss Gergely, Árvai Tünde etc. által jegyzett szócikket tartalmaz.<sup>116</sup> Csak néhány példa: *Középkori egyetem, studium generale quinqueecclesiense; Neszmélyi Miklós; Vilmos; Vilmos püspök címerköve; Aranyos Mária-kápolna; Alsáni Bálint; Galvano Bettini; Petrovich Ede; G. Sándor Mária*, és még sorolhatnám.

Befejezésként még egy záró tétel! A középkori egyetemet bemutató múzeum – a Zsolnay Örökségkezelő Nonprofit Kft. által 2015-ben kiadott – kiállítási vezetője, melyet, mint a záradékban olvasható, G. Sándor Mária és mások kutatásai alapján állított össze Szabó Tibor, ugyancsak érdemes a figyelemre. A csodás illusztrációkat tekintve mindenképpen.

\*

S mindezek után (részemről is) jöhet a *Jubileum 650*, majd – fél évszázad múltán – a *Jubileum 700*, s bizonyára 2067-ben is lesz majd vállalkozó, aki számba veszi a tudományos szférában történeteket: *jubileumtól jubileumig*.

## IRODALOM

- ÁDÁM 1967                    ÁDÁM Antal: A 600 éves magyar felsőoktatás jubileumi ünnepei Pécssett. *Állam és Igazgatás*, 7. (1967):12. 1129–1133.
- AJTAI 1967                    AJTAI Miklós: Hatszázéves a magyar felsőoktatás. *Felsőoktatási Szemle*, 16. (1967):12. 705–711.
- BABICS 1967                    BABICS András: A középkori pécsi egyetem alapításának 600. évfordulójára. *Pécsi Műszaki Szemle*, 12. (1967):3. 4–7.
- BALOGH 1996                    *1000 éves a magyar iskola*. Szerk. BALOGH László. Budapest, 1996.
- BARTA 1937                    BARTA István: Középkorvégi szellemi művelődésünk és a külföldi egyetemek. *Regnum*, 2. (1937) 97–118.
- BENKE 1992                    BENKE József: *A Pécsi Orvostudományi Egyetem története*. Pécs, 1992.
- BENKE 2000                    BENKE József: *Egyetemünk története*. Pécs, 2000.
- BODA 1969                    BODA Miklós: Janus Pannonius sírhelye. *Dunántúli Napló*, 1969. február 6. 6.
- BODA 1990                    BODA Miklós: Középkori egyetemünk és a kutatás. *Új Dunántúli Napló*, 1990. augusztus 18. 11.

<sup>115</sup> MML

<sup>116</sup> PL 2010.

- BODA 1991 BODA Miklós: A középkori egyetem alapításának előzményei. *Baranya*, 4. (1991):1–2. 71–86.
- BODA 1993 BODA Miklós: A középkori pécsi egyetem lokalizációjáról. *Baranya*, 5–6. (1992–1993):1–2. 5–34.
- BODA 1999 BODA Miklós: Pécs középkori egyeteme a kutatások tükrében. *Pécsi Szemle*, 2. (1999):tavasz 9–16.
- BODA 2000 BODA Miklós: A középkori pécsi egyetem könyvtárának helye. In: *A könyv- és könyvtárkultúra ezer éve Baranyában. Tanulmányok*. Szerk. BODA Miklós et al. Pécs, 2000. 29–41.
- BODA 2001 BODA Miklós: Petrovich Ede egyetem történeti kutatásai. In: *Tanulmányok Petrovich Ede tiszteletére: a Petrovich Emlékkonferencia (Pécs, 1998. szeptember 21.) tanulmányai*. Szerk. FONT Márta – VARGHA Dezső. Pécs, 2001. 39–45. (Tanulmányok Pécs történetéből 8.)
- BODA 2002 BODA Miklós: *Stúdium és literatúra. Művelődéstörténeti tanulmányok*. Pécs, 2000. (Pécsi Tudománytár)
- BODA 2011 BODA Miklós: „Tisztelet Klimónak”: A Pécsi Egyetemi Könyvtár jubileuma (1774–1974). In: *Klimo György püspök és kora. A 2010. október 14-én, Pécsen, Klimo György pécsi püspök születésének 300. évfordulójára megrendezett tudományos konferencia tanulmányai*. Szerk. POHÁNKA Éva et al. Pécs, 2011. 61–69.
- BODA 2012 BODA Miklós: Le ricerche di József Koller su Janus Pannonius. *RSU, Rivista di Studi Ungheresi (Roma)*, 27. (2013):12. 78–82.
- CSEKEY 1964 CSEKEY István: *Baranya és Pécs bibliográfiája*. Sajtó alá rend. VARGHA Károly. Pécs, 1964.
- CSIZMADIA 1965a CSIZMADIA Andor: *A Pécsi Egyetem a középkorban*. Budapest, 1965. (Studia iuridica auctoritate Universitatis Pécs publicata 40.)
- CSIZMADIA 1965b CSIZMADIA, Andor: *Die Universität Pécs im Mittelalter (1367–)*. Budapest, 1965. (Studia iuridica auctoritate Universitatis Pécs publicata 41.)
- CSIZMADIA 1965c CSIZMADIA, Andor: *L'Université de Pécs au moyen Age (1367–)*. Bp., 1965. (Studia iuridica auctoritate Universitatis Pécs publicata 42.)
- CSIZMADIA 1967a CSIZMADIA, Andor: *The University of Pécs in the Middle Ages (1367–)*. Budapest, 1967. (Studia iuridica auctoritate Universitatis Pécs publicata 40.)
- CSIZMADIA 1967b *Jubileumi tanulmányok* 1. A pécsi egyetem történetéből. Szerk. CSIZMADIA Andor. Pécs, 1967.

- CSIZMADIA 1968a *A 600 éves jogi felsőoktatás történetéből, 1367–1967.* Szerk. CSIZMADIA Andor. Pécs, 1968. (Studia iuridica auctoritate Universitatis Pécs publicata 60.)
- CSIZMADIA 1968b CSIZMADIA Andor: Az egyetemi oktatás Magyarországon a pécsi egyetem alapítása után a XIV–XV. században. In: *A Magyar Tudományos Akadémia Dunántúli Tudományos Intézete. Értekezések 1967–1968.* Szerk. T. MÉREY Klára. Budapest, 1968. 207–223.
- CSIZMADIA 1971 CSIZMADIA Andor: *A pécsi egyetemalapítás 600. évfordulójára (1367–1967).* Pécs, 1971. (Studia iuridica auctoritate Universitatis Pécs publicata 78.)
- DERCSÉNYI 1941 DERCSÉNYI Dezső: *Nagy Lajos kora.* [Budapest], [1941].
- DERCSÉNYI–POGÁNY 1956 DERCSÉNYI Dezső – POGÁNY Frigyes: *Pécs.* Munkatárs: SZENTKIRÁLYI Zoltán. Budapest, 1956.
- FEDELES 2003 FEDELES Tamás: A pécsi ispotály igazgatói a 14–16. században. *Orvostörténeti Közlemények*, 48. (2003): 4–5. 117–126.
- FEDELES 2005 FEDELES Tamás: *A pécsi székeskáptalan személyi összetétele a késő középkorban (1354–1526).* Pécs, 2005. (Tanulmányok Pécs történetéből 17.)
- FEDELES 2011 FEDELES Tamás: „Eztán Pécs tűnik szemünkbe” – *A város középkori története (1009–1526).* Pécs, 2011. (Pécsi Tudománytár)
- FEDELES–KOVÁCS–SÜMEGI 2009 *Egyházi arcélek a pécsi egyházmegyéből.* Szerk. FEDELES Tamás – KOVÁCS Zoltán – SÜMEGI József. Pécs, 2009. (Egyháztörténeti tanulmányok 5.)
- FEDELES–SARBAK–SÜMEGI 2009 *A középkor évszázadai (1009–1543), 1–2. rész.* Szerk. FEDELES Tamás – SARBAK Gábor – SÜMEGI József. Pécs, 2009. (A Pécsi Egyházmegye története I.)
- FÉNYES 1976 Bibliographie selectiv de l’Université de Pécs (1368) [sic] présentée par FÉNYES Miklós. In: *Bibliographie internationale de l’histoire des universités 2.* Szerk. A. M. Moreira de Sa et al. Genève, 1976. 141–177.
- FONT 2001 *Pécs szerepe a Mohács előtti Magyarországon.* Szerk. FONT Márta. Pécs, 2001. (Tanulmányok Pécs történetéből 9.)
- FONT 2002 FONT Márta: A középkori pécsi egyetem. *Jelenkor*, 45. (2002):5. 473–479.
- FONT–VARGHA 2001 *Tanulmányok Petrovich Ede tiszteletére: a Petrovich Emlékkonferencia (Pécs, 1998. szeptember 21.) tanulmányai.* Szerk. FONT Márta – VARGHA Dezső. Pécs, 2001. (Tanulmányok Pécs történetéből 8.)

- FONT–VARGHA 2003 *A Koller József-emlékkonferencia (2002. október 24–25.) válogatott előadásai.* Szerk. FONT Márta – VARGHA Dezső. Pécs, 2003. (Tanulmányok Pécs történetéből 13.)
- GÁBRIEL 1969 GÁBRIEL Asztrik L.: *The mediaeval universities of Pécs and Pozsony: commemoration of the 500th and 600th anniversary of their foundation, 1367–1467–1967.* Frankfurt am Main, 1969.
- HEIDL–RAFFAY–TÜSKÉS 2016 *Echo simul una et quina: Tanulmányok a pécsi székesegyházról, Tóth Melinda emlékére.* Szerk. HEIDL György – RAFFAY Endre – TÜSKÉS Anna. Pécs, 2016
- KARDOS 1936 KARDOS Tibor: Magyar tárgyú fejezetek Giovanni da Ravenna emlékiratában. *Egyetemes Philológiai Közöny*, 60. (1936) 284–297.
- KARDOS 1939 KARDOS Tibor: Deákműveltség és magyar renaissance, I–II. *Századok*, 73. (1939): 295–338., 449–491.
- KARDOS 1955 KARDOS Tibor: *A magyarországi humanizmus kora.* Budapest, 1955.
- KÁRPÁTI 1998 KÁRPÁTI Gábor: *Hová temették Janus Pannoniust? A fél évezredes rejtély.* *Pécsi Szemle*, 1. (1998): tavasz–nyár 21–27.
- KLANICZAY 1964 KLANICZAY Tibor: Egyetemtörténeti symposiön, Krakó, 1964. május 6–8. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 68. (1964): 412.
- KLANICZAY 1974 KLANICZAY Tibor: Megoldott és megoldatlan kérdések az első magyar egyetem körül. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 78. (1974):2. 161–169.
- KMTL *Korai magyar történeti lexikon (9–14. század).* Főszerk. KRISTÓ Gyula. Szerk. ENGEL Pál – MAKK Ferenc. Budapest, 1994.
- KOVÁCS 1967 KOVÁCS Endre: „Die Gründung der Universität Pécs und ihre Bedeutung für die ungarische Kultur”. In: *Les universités européennes du XIVe au XVIIIesiècle: aspects et problèmes. Actes du Colloque international organisé à l’occasion du Vie centenaire de l’Université Jagellone de Ceacovie, 6–8. mai 1964.* Genève, 1967. 36–47.
- KOVÁCS 1969 KOVÁCS Endre: A pécsi egyetem történetéből. (Recenzió.) *Századok*, 103. (1969):4. 800–803.
- KOVÁCS 1972 KOVÁCS Endre: A pécsi egyetem. In: Kovács Endre: *Népek Országútján.* Budapest, 1972. 594–614.
- KULCSÁR 1994 KULCSÁR Péter: [Recenzió]. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 98. (1994):1. 126–129.
- MADAS 1996 MADAS Edit: A „Pécsi egyetemi beszédek”. (Recenzió.) *BUKSZ*, 8. (1996):4. 415–419.

- MADAS 1999 MADAS Edit: Említett és idézett klasszikus auktorok a középkori magyarországi prédikációirodalomban. *Magyar Könyvszemle*, 115. (1999):3. 277–286.
- MKL *Magyar katolikus lexikon*. 10. köt. Főszerk. DRÓS István. Szerk. VICZIÁN János. Budapest, 2005.
- MML *Magyar művelődéstörténeti lexikon: középkor és kora újkor*. 10. köt. Főszerk. KÖSZEGHY Péter. Budapest, 2010.
- PATAKI–GOSZTONYI 1941 PATAKI Vidor – GOSZTONYI Gyula: Pécs legrégebbi hiteles ábrázolása. *Sorsunk*, 1. (1941): október–december 413–421.
- PETROVICH 1966 PETROVICH Ede: A középkori egyetemmel kapcsolatos szentbeszédok kora. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 70. (1966):1–2. 142–146.
- PETROVICH 1967a PETROVICH Ede: A középkori egyetem megszűnése. In: *A Janus Pannonius Múzeum évkönyve, 1966*. Szerk. DANKÓ Imre. Pécs, 1967. 153–170.
- PETROVICH 1967b PETROVICH Ede: A középkori egyetem ismeretlen tanárai. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 71. (1967):3. 290–296.
- PETROVICH 1967c PETROVICH Ede: Adatok a középkori egyetem történetéhez. *Felsőoktatási Szemle*, 16. (1967):9. 518–522.
- PETROVICH 1967d PETROVICH Ede: A középkori pécsi egyetem. *Dunántúli Napló*, 1967. október 1. 12.; 1967. október 3. 2.; 1967. október 4. 5.; 1967. október 5. 5.; 1967. október 7. 5.; 1967. október 8. 12.
- PETROVICH 1968a PETROVICH Ede: Veresmarthy Ipoly pécsi kódexe. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 72. (1968):6. 672–676.
- PETROVICH 1968b PETROVICH Ede: Az egyetemalapító Vilmos pécsi püspök és Janus Pannonius sírhelye. In: *Baranyai Helytörténetírás: a Baranya Megyei Levéltár Évkönyve, 1968*. Szerk. SZINKOVICH Márta. Pécs, 1968. 161–176.
- PETROVICH 1970 PETROVICH Ede: Új magyar egyetemi vonatkozású adatok a XV. századból egy római levéltárban. *Filológiai Közlöny*, 16. (1970):1–2. 158–163.
- PETROVICH 1972 PETROVICH Ede: A középkori egyetem épülete és címere. In: *A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve*, 16. (1971). Pécs, 1972. 151–166.
- PETROVICH 1982 PETROVICH Ede: Széljegyzet a székesegyház mögött föltárt épületmaradványhoz. *Dunántúli Napló*, 1982. február 3. 6.
- PETROVICH–TIMKOVICS 1993 *Sermones compilati in studio generali Quinqueecclesiensi in regno Ungarie*. Ed. Eduardus PETROVICH – Paulus Ladislaus TIMKOVICS. Budapest, 1993, Akadémiai Kiadó (Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum. Series nova, 14.)

- PETROVICS 2005      PETROVICS István: A középkori pécsi egyetem és alapítója. *Aetas*, 20. (2005):4. 29–39.
- PL 2010                *Pécs Lexikon* I–II. Főszerk. ROMVÁRY Ferenc. Pécs, 2010.
- RAJCZI 1992          RAJCZI Péter: A hatszázhuszonötödik? *Új Dunántúli Napló*, 1992. október 1. 10.
- RAJCZI 1992–1993    RAJCZI Péter: *Professzorok és diákok Nagy Lajos király pécsi egyetemén. Baranya*, 5–6. (1992–1993):1–2. 131–136.
- SÁNDOR 1972        G. SÁNDOR Mária: A pécsi barbakán. *Élet és Tudomány*, 27. (1972):46. 2167–2169.
- SÁNDOR 1982        G. SÁNDOR Mária: A középkori pécsi egyetem helye. *Dunántúli Napló*, 1982. március 3. 6.
- SÁNDOR 1991        G. SÁNDOR Mária: A pécsi püspökvár és a káptalansor középkori topográfiája. In: *Régészet és várostörténet tudományos konferencia, Pécs, 1989. március 16–18.* Szerk. UHERKOVICH Ákos. Pécs, 1991. 157–164. (Dunántúli dolgozatok)
- SÁNDOR 1992        G. SÁNDOR Mária: Beszámoló a középkori püspökvárak és rezidenciák című 3. Castrum Bene nemzetközi konferenciáról. *Műemlékvédelem*, 36. (1992):4. 243–244.
- SÁNDOR 1993a        G. SÁNDOR Mária: A pécsi Püspökvár feltárt középkori egyházi és világi épületei. In: *A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve*, 37. (1992). Pécs, 1993. 105–114.
- SÁNDOR 1993b        G. SÁNDOR Mária: Középkori várostörténeti kutatások újabb eredményei Pécssett. In: *Entz Géza nyolcvanadik születésnapjára. Tanulmányok.* Szerk. VALTER Ilona. Budapest, 1993. 29–41. (Művészettörténet – műemlékvédelem)
- SÁNDOR–GERŐ 1994    G. SÁNDOR Mária – GERŐ Győző: A pécsi Püspökvár Aranyos Mária-kápolnája. In: *Pannonia Regia. Művészet a Dunántúlon 1000–1541.* Szerk. MIKÓ Árpád – TAKÁCS Imre. Budapest, 1994. 270–281.
- SÁNDOR 1996        G. SÁNDOR Mária: A pécsi egyetem helye és épülete. In: *A magyar iskola első évszázadai (996–1526).* Az „1000 éves a magyar iskola” országos program kiállítása: Xántus János Múzeum, Győr (1996. március 21–november 11.). Szerk. G. SZENDE Katalin – SZABÓ Péter. Győr, 1996. 87–91.
- SÁNDOR 1998        G. SÁNDOR Mária: A középkori pécsi egyetem helye és épülete. *Pécsi Szemle*, 1. (1998): ősztél 11–15.
- SÁNDOR–SZÍJÁRTÓ 1999    *Die Bischofsburg zu Pécs, Archäologie und Bauforschung – Pécsi Püspökvár, Régészet és épületkutatás.* Szerk. G. SÁNDOR Mária – SZÍJÁRTÓ Kálmán. Budapest, 1999. (ICOMOS Hefte des Deutschen Nationalkomitees 22.)

- SÁNDOR 2002 G. SÁNDOR Mária: A pécsi középkori egyetem feltárásának és kutatásának újabb eredményei. *Jelenkor*, 45. (2002): 5. 484–493.
- SÁRKÖZY 1992 SÁRKÖZY Péter: „Studium Fiut Bononiae”. Az olasz egyetemek szerepe a magyar kultúra történetében. *Európai Utas*, 3. (1992):1. 49–51.
- SCHÖNERNÉ–SCHÖNER 2002 SCHÖNERNÉ PUSZTAI Ilona – SCHÖNER László: A pécsi középkori egyetem és a környező terület építészeti kérdései. *Jelenkor*, 45. (2002):5. 494–504.
- SURJÁN 2008 SURJÁN Miklós: *Pécs bibliográfiája 1960–2005*. Főmunkatárs: KERÉKES Imre. Pécs, 2008.
- SÜMEGI 2008 *A Pécsi Egyházmegye ezer éve 1009–200*. Szerk. SÜMEGI József. Pécs, 2008.
- SZABÓ 1933a SZABÓ Pál: *A régi pécsi egyetem*. Pécs, 1933. (Közlemények a pécsi Egyetemi Könyvtárból 18.)
- SZABÓ 1933b SZABÓ Pál: *A régi pécsi egyetemre vonatkozó kéziratok, nyomtatványok bibliográfiája*. Pécs, 1933. (Közlemények a pécsi Egyetemi Könyvtárból 19.)
- SZÉKELY 1968 SZÉKELY György: A pécsi és óbudai egyetem alapítása a közép-európai egyetemlétesítések összefüggéseiben. In: *A Janus Pannonius Múzeum évkönyve, 1967*. Szerk. DANKÓ Imre. Pécs, 1968. 155–174.
- SZÉKELY 1994 SZÉKELY György: A pécsi egyetem a középkorban. Európai és magyar művelődés. *História*, 16. (1994):3. 10–12.
- SZÉKELY 1996 SZÉKELY György: Hazai egyetemalapítási kísérletek és a külföldi egyetemjárás. In: *A magyar iskola első évszázadai (996–1526)*. Az „1000 éves a magyar iskola” országos program kiállítása: Xántus János Múzeum, Győr (1996. március 21–november 11.). Szerk. G. SZENDE Katalin – SZABÓ Péter. Győr, 1996. 79–86.
- SZENDE 1996 *A magyar iskola első évszázadai (996–1526)*. Az „1000 éves a magyar iskola” országos program kiállítása: Xántus János Múzeum, Győr (1996. március 21–november 11.). Szerk. G. SZENDE Katalin – SZABÓ Péter. Győr, 1996.
- SZÖGI 1995 *Régi magyar egyetemek emlékezete – Memoria universitatum et scholarum maiorum Regni Hungariae, 1367–1777*. Szerk. SZÖGI László. Budapest, 1995.
- TIMKOVICS 1979 TIMKOVICS Pál: A „Pécsi egyetemi beszédek” szellemi háttere. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 83. (1979):1. 1–14.
- VÖRÖS 1941 VÖRÖS Márton: A Scitovszky-téri romok kérdése. In: *Pécs Város Majorossy Imre Múzeumának 1941. évi értesítője*. Pécs, 1941. 44–52.

- VÖRÖS 1991 Vörös Márton: Hol állt a középkori pécsi egyetem. *Új Dunántúli Napló*, 1991. augusztus 13. 8.
- VÖRÖS 1992 Vörös Márton: Mi az igazság a pécsi ősi egyetem kérdésében? *Kapu*, 5. (1992):4. 65–68.